

УДК 37(091):51(075)

ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКІВ З МАТЕМАТИКИ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Наталія ГЕНСИЦЬКА-АНТОНЮК (Рівне)

У пропонованій статті був здійснений гендерний аналіз підручників з математики, зокрема порівняльний аналіз частоти зображень обох статей, представлення їх у певних видах діяльності та у виконанні різних соціальних ролей. Даний аналіз здійснено у контексті ідей видатного українського педагога В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: гендерний аналіз, підручник з математики, стаття, гендерні ролі, гендерні стереотипи, В. О. Сухомлинський.

В предлагаемой статье был осуществлен гендерный анализ учебников по математике, в частности сравнительный анализ частоты изображений обоих полов, представление их в определенных видах деятельности и в выполнении разных социальных ролей. Данный анализ осуществлен в контексте идей выдающегося украинского педагога В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: гендерный анализ, учебники по математике, пол, гендерные роли, гендерные стереотипы, В. А. Сухомлинский.

Постановка проблеми. Нові тенденції розвитку суспільства та входження України в Європейський простір ставлять перед сучасною освітою нові завдання, зокрема стосовно рівності прав статей, подолання сексизму та гендерної асиметрії. Впровадження гендерної складової у систему освіти передбачає гендерний аналіз всіх нормативних документів і у тому числі шкільних підручників.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Проблема гендерної рівності у шкільній освіті досліджена в працях Т. Говорун, О. Кікінежді [6], формування гендерних стереотипів поведінки хлопців та дівчат у сучасній школі – у працях С. Вихор [5], проблема гендерної соціалізації висвітлена в працях В. Сухомлинського [12, 13], О. Петренко [11] та ін.

Однак гендерний аналіз підручників у контексті ідей В. Сухомлинського ще не був предметом окремого дослідження, відтак **предметом нашої наукової розвідки** є гендерний аналіз підручників з математики початкової та середньої шкіл.

Основне завдання статті полягає у здійсненні гендерного аналізу підручників з математики та дослідженні ідей В. Сухомлинського стосовно гендерного виховання школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна як член ООН та Ради Європи взяла на себе зобов'язання вжити всіх заходів, щодо забезпечення жінкам рівних прав з чоловіками: «усунення будь-якої стереотипної ролі чоловіків і жінок на всіх рівнях і у всіх формах навчання шляхом заохочення спільного навчання та інших видів навчання, що сприятимуть досягненню цієї мети, і, зокрема, шляхом перегляду навчальних посібників та шкільних програм і адаптації методів навчання» [7, с. 12].

Гендерний аналіз підручників дає змогу дослідити, яким чином освіта забезпечує рівні можливості, права і ставлення до дітей жіночої

та чоловічої статі, всебічний розвиток школярів та яку ідеологію щодо гендерних ролей, установок вона пропагує.

Ще в середині ХХ століття видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський запроваджував гендерну рівність між статями, реалізуючи ідею щиросердечних людських взаємодій, що на той час було відмінне від державного розуміння рівності: «... в розуміння рівності дехто вкладає грубий, вульгарний смисл, спотворюючи саму сутність рівності ... Не можна миритись з тим, що ... чоловіки виконують інколи більш легку роботу, ніж жінки. Такий стан не лише спотворює жіночність, але й руйнує жіноче здоров'я» [12, с. 28-30]. Педагог наголошував на тому, що необхідно «створювати спеціальні обставини для того, щоб хлопчики стали справжніми чоловіками. І все це треба робити тонко й тактовно, щоб не сформувані в дівчаток безвільності й нерішучості. Ні за яких обставин у дівчаток не повинна зародитись думка про те, що вони слабші від хлопчиків» [12, с. 557].

Але, на жаль, освітній заклад вносить асиметрію у сімейні та соціальні ролі, що притаманні обом статям. Причому стійкість традиційних гендерних стереотипів прослідковується не лише у взаєминах, які складаються у навчальному закладі, але й у змісті шкільних підручників. У такій ситуації зростає значущість змісту шкільних підручників як необхідного чинника успішної соціалізації особистості, зокрема, й гендерної.

Відголоски радянської «безстатевої» педагогіки вносять спотворені уявлення про гендерні ролі та поведінку, що стає перешкодою на шляху розвитку індивідуальності й особистісного потенціалу.

Наслідкування суспільних традицій щодо поділу професій і функцій, що носять суспільний характер, на чоловічі та жіночі, які виникли внаслідок недооцінки можливостей і здібностей жінок відобразилися й у змісті навчально-

виховної роботи в школі, у різних підходах учителів до хлопців і дівчат та змісті шкільних підручників.

Спируючись на дослідження Т. Говорун, О. Кікінежді та С. Вихор [6, 5] та здійснений нами гендерний аналіз сучасних підручників з математики 1-9 класів, зокрема проведений порівняльний аналіз частоти зображень обох статей, представлення їх у певних видах діяльності та у виконанні різних соціальних ролей, ми дійшли висновку, що автори сучасних підручників, як би не намагалися відтворити паритетність та рівність між статями у змісті підручників, все ж таки невимушено нав'язують традиційну стереотипну роль жінки і чоловіка у сім'ї та поза нею.

Василь Олександрович Сухомлинський категорично відкидав поділ видів діяльності на чоловічу та жіночу і, домагаючись гендерної рівності, писав: «Треба так організувати діяльність колективу, щоб не було спеціально жіночих і спеціально чоловічих видів діяльності (це, однак, не означає, що найважчу фізичну працю мають ділити хлопці і дівчата). Не повинно бути таких трудових взаємовідносин, щоб дівчатка обслуговували хлопчиків і звалили таким чином до ролі домогосподарки. Те, що треба робити у домашньому господарстві, однаково вміло й старанно повинні робити чоловіки і жінки. Коли і є який розподіл у самообслуговуванні, то він має бути тимчасовим: сьогодні хлопці виконують одну роботу, завтра – іншу» [12, с. 574-576]; «Як вогню бійтеся, щоб дівчатка відчували: ми – слабші, наша доля – підкорятися» [12, с. 561].

Як за часів Василя Олександровича, так і в наш час у змісті навчальних підручників та посібників, які використовуються у процесі навчання, чоловік зображується активним і успішним, а жінка – пасивна і залежна: «Оленка купила 2,4 кг печива одного виду по 10,2 грн. за кілограм і 3,2 кг печива іншого виду ...» [9, с. 236], «Марічка збрала в своєму саду 320 кг фруктів та ягід ...» [9, с. 227], «Баба Палажка зварила 200 банок варення ...» [9, с. 243], «Василинка спекла пиріжки з вишнями і пригостила ними своїх друзів...» [9, ст. 244], «Івасик колекціонував марки і значки...» [9, с. 221] «У Петра Івановича є машина «Таврія»...» [9, с. 127], «Фермери Іван, Назар і Тарас виростили 612 т ячменю ...» [9, с. 167], «Батько вирішив области кахлем стіну кухні ...» [9, с. 147], «Петро Ледащенко може пофарбувати стіну за 24 год, а Іван Працелюб – за 8 год ...» [10, с. 58], «Маляр Іван Іванович може відремонтувати кабінет ...» [10, с. 87], «Золотов, Сріблов, Платинов і Діамантов знайшли скарб ...» [10, с. 58], «Федоренко, Дмитренко і Петренко виграли разом у лотерею 1800 грн. ...» [10, с. 76], «Батько і син можуть

разом пофарбувати паркан ...» [10, с. 174], «Учні Федоренко, Дмитренко і Петренко входили до збірної школи з шахів. Імена цих учнів були Федір, Дмитро і Петро ...» [9, с. 189] і ін.

З наведених задач видно, що навіть у змісті текстів задач, пов'язаних з домашнім господарством, види діяльності чоловіка більш різноманітні, ніж у жінки. Згідно нашого дослідження професії чоловіків і жінок у текстах задач полярно різняться. Представників чоловічої статі зображено учнями, столярами, кухарями, військовими, спортсменами, малярами, фермерами, рибалками, туристами, лікарями, господарями, колекціонерами: «Лікар зробив щеплення першокласникам ...», «Тарас вирізав 8 трикутників, а квадратів у 2 рази більше ...», «Рибалка впіймав 15 окунів, а йоржів – у 3 рази менше ...», «Миколка восени обкопав 3 дерева, його татко – 10 дерев, а дідусь – 6 ...», «Листоноша приніс у бібліотеку 3 журнали, 1 брошуру і 12 газет ...», «Від кожної корови фермер одержав за рік у середньому по 54 ц молока ...» [1-4] і т.д., жінки, в свою чергу, виступають домогосподарками (миють посуд, розкладають по тарілкам їжу, готують, ходять в магазин, прасують), швачками, доярками, кухарками, друкарками: «Мама спекла пиріжки...», «На обід мама подала 3 огірки, а помідорів – на 6 більше ...», «Від першої корови доярка надоїла а л молока, а від другої – на 3 л більше ...», «Зоя випрала 4 плаття, а кофточок – на 2 більше ...» [1-4], «Друкарка мала за певний час надрукувати 180 сторінок ...» [8, с. 198] і т.п.

Але разом з тим відзначимо, що зображені ті види праці, які не є традиційно чоловічими і підтверджує той факт, що окремі автори намагаються представити гендерну рівність у змісті підручників: «Дід Панас заготовив на зиму 6 бочок квашеної капусти та 14 бочонків солоних огірків ...» [9, с. 127], «Школярі Василько, Андрійко, Данилко і Сергійко зібрали 326 кг моркви ...» [9, с. 130], «Батько з сином посадили 108 кущів помідорів ...» [9, с. 132], «Фермер Петро Працелюб посіяв огірки у теплицю ...» [9, с. 147].

Василь Олександрович стосовно розподілу сімейних обов'язків вважав, що «навики домоводства потрібні і хлопцям – вони потрібні і для багатьох самостійних справ по господарству, коли потрібна чоловіча рука; вони потрібні і для того, щоб у майбутньому батько родини був активним помічником своїй дружині» [13, с. 40-41].

В. О. Сухомлинський критикував ту частину педагогів, які «розділяють глибоко помилкову думку про те, що у дівчат ніби і мислення особливе, що мовляв, вони схильні захоплюватись тільки гуманітарними предметами – всім, що більше здійснює вплив на почуття; ніби з точних наук (особливо з

математики) дівчатка не можуть мати таких же успіхів, як хлопці. Окремі вчителі ставляться до дівчат поблажливо, знижуючи вимоги, що не тільки не стимулює розвитку здібностей, але ... послаблює почуття власної гідності. Справа інколи доходить до смішного: під час проведення індивідуальної роботи з математики один вчитель дав дівчаткам більш легкі задачі...» [12, с. 163-164]. Багаторічні спостереження Василя Олександровича за інтелектуальними здібностями дівчаток переконали його в тому, що математичні задатки однакові як у дівчаток так і у хлопчиків, тільки дівчатка при виконанні будь-якого завдання вкладають більше естетичних почуттів [12].

Гендерний аналіз сучасних підручників з математики підтвердив те, що жінка у змісті задач з математики більш схильна до гуманітарних наук, а чоловік – математичних: «У книжці 240 сторінок. Оленка прочитала 5/16 кількості сторінок у книжці...» [10, с. 89], «Готуючись до олімпіади з англійської мови, Галинка займалася перекладом тексту...» [10, с. 94], «У Михайлика є лінійка, на шкалі якої позначено 0 см, 5 см і 13 см.» [10, с. 25], «Михайлик виконував домашнє завдання з математики...» [9, с. 105], «Івасик розв'язав у 3 рази більше задач з алгебри, ніж з геометрії...» [9, с. 124]. Але є і декілька задач, в змісті яких школярка демонструє знання з математики: «Оленка задумала число...» [9, с. 76], «Оленка поділила число 61 на деяке інше і одержала остачу...» [9, с. 137].

Великого значення як транслятора гендерної моделі поведінки Василь Олександрович приділяв казці. Він вважав, що через казкову історію можна передати те, що не завжди вдається висловити звичною мовою [12].

«Казки – це своєрідна форма повчання. Їхня сила в тому, що в них акумульовані вироблені народом виховні кодекси, які своєрідно діють на дитячу психіку і свідомість. Причому повчання в них не явне, а приховане. Казки пропонують дитині образи, символи, які їй подобаються, і під час знайомства з ними дитина непомітно для себе засвоює важливу гендерну інформацію. ... Співпереживаючи героям казки, дитина ідентифікує себе з ними. Вона співчуває героям казки або засуджує їх, намагається емоційно пережити казковий сюжет, тим самим засвоюючи моделі гендерної поведінки» [11, с. 155, 157].

Аналізуючи зміст підручників з математики для 5-6 класів нами помічено, що більшість сюжетних задач, порівняно з вище наведеними, це ті задачі, де головні персонажі – казкові герої. Персонажі чоловічої статі знову ж таки мають різноманітні види занять: Вакула – виготовляє підкови, Барвінок – збирає яблука, гриби,

подорожує, Пончик – складає тістечка, Буратіно – купує книжки, зошити, Івасик-Телесик, Синбад-мореплавець, Врунгель – плывуть у човні, кораблі, Алі-Баба – перевозить та шукає золото, Мюнхгаузен – подорожує, Аладін – купує тварин, Незнайко – вирушає в похід, Хлопчик-мізинчик долає відстань, Залізний дроворуб, Котигорошко – рубають брова, Том Соєр – фарбує паркан і багато інших [9, 10].

Героїні казок представлені в незначній мірі і, знову ж таки, в більшості задач їх дія зводиться до домашньої роботи: Попелюшка – прибирає кімнати, Баба-Яга – літає в ступі і купує нову хатку на курячих ніжках, Червона Шапочка, Мальвіна, Дюймовочка – печуть пиріжки, принцеса Мода – купує маскарадні костюми тощо [9, 10].

Наведений аналіз підтвердив те, що поділ сфер діяльності на чоловічі і жіночі залишається незмінним, проте дослідження показало певну позитивну динаміку та орієнтацію авторів підручників на нестереотипізовані види діяльності чоловіків і жінок.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Результати контент-аналізу змісту підручників з математики засвідчив стійку орієнтацію на традиційний розподіл гендерних ролей та видів діяльності. Праця у побуті міцно закріплена за жіночою статтю. Якщо чоловік представлений у більш як двадцяти видах діяльності, то жінка менш як у десяти і її діяльність спрямована лише на обслуговуючу працю.

Отже, погляди В. Сухомлинського на соціостатеве виховання, що ґрунтувалися на рівності статей, враховуючи різну, але рівноцінну роль у сімейному і суспільному житті, досі залишаються актуальними.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богданович М. В. Математика: Підруч. для 1 кл. [2-ге вид.] / М. В. Богданович. – К.: Освіта, 2006. – 128 с.
2. Богданович М. В. Математика: Підруч. для 2 кл. [2-ге вид.] / М. В. Богданович. – К.: Освіта, 2006. – 160 с.
3. Богданович М. В. Математика: Підруч. для 3 кл. [3-тє вид.] / М. В. Богданович. – К.: Освіта, 2006. – 160 с.
4. Богданович М. В. Математика: Підруч. для 4 кл. [2-ге вид.] / М. В. Богданович. – К.: Освіта, 2005. – 159 с.
5. Вихор С. Гендерний аналіз підручників з математики для 6 класу загальноосвітньої школи, [Електронний ресурс] / С. Вихор – Режим доступу: gender.at.ua/_ld/1/143_tezu_ternopil_2.pdf
6. Говорун Т. Гендерна дискримінація в сфері освіти [Електронний ресурс] / Т. Говорун, О. Кікінежди – Режим доступу: <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1200305760>
7. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та факультативний

протокол до конвенції з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок – Київ, 2009. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_207

8. Мерзляк А. Г. Алгебра: Підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл./ А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, М. С. Якір. – Х.: Гімназія, 2008. – 256 с.

9. Мерзляк А. Г. Математика: Підручник для 5 класу/А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, М. С. Якір. – Х.: Гімназія, 2006. – 288 с.

10. Мерзляк А. Г. Математика: Підручник для 6 класу/А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, М. С. Якір. – Х.: Гімназія, 2006. – 304 с.

11. Петренко О. Б. Проблема статевої соціалізації особистості у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського: [Монографія]/ О. Б. Петренко. – Рівне: РДГУ, видавець Олег Зень, 2008. – 191 с.

12. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. Вибр.твори: в 5 т./ В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 403-637.

13. Сухомлинський В. О. Книга о любви / Сост. А. И. Сухомлинская, Л. В. Голованов; Предисл. Л. В. Голованова. – М.: Мол. Гвардия, 1983. – 191 с.

УДК 37.041: 37 (09)

САМООСВІТА ЯК ДЖЕРЕЛО ТВОРЧОСТІ ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Світлана ГЕРГУЛЬ (Чернігів)

Стаття присвячена вивченню поглядів В.О. Сухомлинського на самоосвітню діяльність як джерело творчості вчителя-філолога. Дається визначення поняття, детально розглядається питання мовленнєвої культури, формування особистої бібліотеки вчителів Павлівської середньої школи.

Ключові слова: педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського, самоосвіта, вчитель, творчість, Павлівська середня школа.

Статья посвящена изучению взглядов В.А. Сухомлинского на самообразовательную деятельность как источник творчества учителя-филолога. Дается определения понятия, детально рассматриваются вопросы речевой культуры, формирования личной библиотеки учителей Павлышской средней школы.

Ключевые слова: педагогическое наследие В.А. Сухомлинского, самообразование, учитель, творчество, Павлышская школа.

На сучасному етапі інноваційного розвитку освіти в Україні серед пріоритетних завдань державної політики визначено якісно нові вимоги до особистості вчителя, його професійної діяльності – розвивати особистість дитини, орієнтуватися на особистісний та професійний саморозвиток, працювати творчо [1, с. 658]. Вчитель-філолог сьогодні – це не просто спеціаліст із вищою педагогічною освітою. Він має володіти новітніми інформаційними технологіями, формами та методами викладання; вивчати нормативні документи, які регламентують його діяльність; використовувати у навчально-виховному процесі нові технічні засоби та ін.. Основною метою навчання іноземної мови сьогодні є формування та розвиток комунікативної культури школярів, практичне оволодіння іноземною мовою. Отже, мета вчителя полягає у тому, щоб створити умови для такого навчання, активізувати пізнавальну діяльність учня, стимулювати його активність та творчість. Все це дозволяє зробити висновок про те, що знань і вмінь, які отримали вчителі у вищому навчальному закладі, з часом стає недостатньо для вирішення нових, що стоять перед школою завдань, і це в свою чергу передбачає їх постійне оновлення і вдосконалення, а, значить, вимагає від вчителя вибору стратегії безперервної самоосвітньої діяльності.

Така тенденція зумовлює звернення до досягнень історико-педагогічної науки, спадщини вітчизняних учених, їх науково-об'єктивного та конструктивного вивчення. У даному контексті особливої актуальності набувають теоретичні розробки і практичний досвід видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського (1918-1970), які вирізняються багатогранністю та яскравим новаторським характером.

Вагомий внесок у вивчення проблеми самоосвіти вчителя, його педагогічної майстерності, вдосконалення технологій навчання майбутнього вчителя зробили Ю.К. Бабанський, І.Г. Барсуков, О.В. Безпалько, Ф.Н. Гоноболін, І.А. Зязюн, С.Б. Елканов, В.А.Кан-Калік, Н.В. Кічук, О.М. Кочетов, Л.І. Рувинський, Г.С. Сухобська, В.Ф. Паламарчук та ін..

У дисертаційних дослідженнях у різних аспектах розглядали проблему самоосвіти вчителя С.А. Барановська, М.І. Бондаренко, О.В. Бурлака, І.В. Грабовець, Н.С. Іліницька, О.В. Малихін, О.С. Прокопова, М.Ю. Рогозіна, І.І. Сидоренко, Н.Г. Сидорчук та ін..

Значний вклад у вивчення наукового доробку Василя Олександровича внесли вітчизняні вчені І.Д. Бех, А.М. Богуш, М.С. Вашуленко, Г.Н. Волков, В.Г. Кузь, М.І. Мухін, В.Г. Риндак, О.Я. Савченко,